

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELGENSKRINENE

I

ST. KNUDS KIRKE.

AF

A. D. JØRGENSEN.

Særtryk af Aarbøger for nord. Oldk. og Historie. 1887.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1887.

HELGENSKRINENE I ST. KNUDS KIRKE. II.¹⁾

AF A. D. JØRGENSEN.

I fjerde hefte af »Årbøger for nordisk oldkyndighed og historie, 1886« har hr. Dr. Henry Petersen i en afhandling om »St. Albans relikvier i Odense« søgt at imødegå den af mig fremsatte påstand, at det i St. Knuds kirke fundne »andet skrin« indeholder levningerne af den danske kongesøn Benedikt. Da Dr. Petersen ved denne lejlighed dels fremdrager nye kilder, hvis udsagn fortjener en omhyggelig overvejelse, dels drager nye slutninger af det tidligere bekendte, skal jeg i det følgende søge yderligere at hævde mine påstandes rigtighed overfor det der opstillede ræsonnement. Dette har nemlig så lidt kunnet forandre min opfattelse af sagens hovedpunkt, at denne tværtimod er bleven i høj grad styrket både ved det nye materiale, Dr. P. har bragt ind i diskussionen, og ved de yderligere undersøgelser, jeg selv derefter har anstillet i kilderne.

Det, som udgør hovedpunktet i Dr. Petersens argumentation er den engelske st. Albanskronikes fortælling om det dobbelte helgenran. Hvad der i

¹⁾ Sml. Årbøger 1886, 204.

krøniken siges at være sket engang ved år 900, flyttes 200 år ned i tiden og søges stadfæstet ved en betragtning af selve det endnu bevarede helgenskrin, i hvis ene endestykke der er et hul, formentlig det hul, gennem hvilket helligdommen er bleven ført bort. Vi skal nu i enkelthederne undersøge, hvorledes dette stiller sig for en lidt nærmere betragtning.

Den udførligste beretning om helgenranet, og den, Dr. P. udelukkende henholder sig til, er nedskreven af Matthæus Parisiensis ved år 1250. Han fortæller, som Dr. P. vidtløftig har refereret, hvorledes danske vikinger overfaldt st. Albans kloster og borttog den helliges ben; hvorledes de derefter i deres hjem, i Odense, oprettede et kloster til hans ære og gav ham samme dyrkelse som den, han havde været genstand for i sit hjem. Sakristanen Egvin kunde imidlertid ikke finde ro, før han fik den dyrebare skat ført tilbage til klostret, og han skaffede sig derfor optagelse i det danske broderskab. Efter også her at være bleven sakristan, udfører han derpå sit forehavende; gennem en åbning i skrinets bund tager han ved nattetid, da han har fået hævde på at være ene i kirken, alle de hellige ben ud for at nedlægge dem i en tre fod lang kasse. Denne sendes så til England, munken følger efter, og de genvundne relikvier beviser deres ægthed ved jertegn. Det danske skrin var tomt.

Matthæus afhjemler sin fortælling med en hel række vidner, for hvilke det er fælles, at de ved fødsel eller opdragelse tilhører st. Albans »pagus«, ligesom de for det meste siges at have været i Danmark, i de danske kongers tjeneste. Der er Odo, som var kongens skatmester og pengemægler; endvidere Nikolaus de Sancto Albano, der i 30 år var kong Valdemars møntmester og senere havde den samme stilling hos kongen af England. Endelig denne Nikolaus's fader ved navn Johannes de St. A., en berømt guldsmed, der lavede et »ydre skrin« til den hellige Alban

i sin fødeby. Tilsidst nævnes endnu et par, om hvilke det dog ikke siges, at de har været i Danmark.¹⁾

Disse hjemmelmænd fører os tilbage til det 12. århundrede; Johannes guldsmed udførte sit arbejde i St. Alban i tiden mellem 1166-83.²⁾ Men vi kan endnu forfølge fortællingen langt længere, lige til århundredets første halvdel.

Som det nemlig fremgår af indledningen til klosterkrøniken, havde Matthæus en ældre kilde for sig, en såkaldet »rotulus antiqvus«, der fortalte om abbederne, som det synes til Radulfs død, 1151; forfatteren påberåber sig i anledning af st. Albans translation 1129 øjenvidners udsagn.³⁾ I denne ældre krønike finder vi nu alt ligeledes det dobbelte helgenran omtalt, en omstændighed, hvis betydning fuldstændig er undgået Dr. Petersens opmærksomhed.

Det prægtige skrin, i hvilket st. Alban blev nedlagt 1129, var nemlig udført af guldsmeden Anketel, som begyndte på det i året 1123. Han var da munk i selve klostret og følte sig stærkt knyttet til det, ligesom også st. Alban påskønnede hans nidkærhed ved at åbenbare sig for ham; men før den tid havde han som lægmand været i Danmark i syv år, som kongens møntmester, guldsmed og pengemægler, kaldet hertil for at udføre en bestemt bestilling (ad regis Dan. mandatum et supplicationem, ad qvipiam operis eidem faciendum). Dette ophold falder altså i begyndelsen af det 12. århundrede, om ikke før.

1) *Gesta abbatum monasterii S. Albani*, ed. H. Th. Riley, I 12-19.

2) *Smst.* s. 189.

3) *Smst.* p. XIV, s. 87: prout ab eis, qvi interfuerunt, accepi, Udgiveren har ikke anstillet nogen nærmere undersøgelse af denne kildes slutningsgrænse (begyndelsen faldt sammen med den af M. redigerede, se s. 3, anm. 2), men den fremgår tydeligt af den efter år 1151 (s. 110) indtrædende usikkerhed (s. 112 sættes Hadrian som munk ind på et alt for sent tidspunkt; s. 120 ligeledes Godfreds valg i Croyland m. m.). Der er dog foretaget indskud af andre kilder i denne ældste rotulus.

Denne mand var det nu, som for forfatteren til rotulus antiqvus var hjemmelsmand for historien om det dobbelte helgenran:

»De ejus fida relatione et certa affirmatione didicimus, qvod secundum Danorum libros historiales, qvos chronica dicimus, tempore Wlnothi, abbatis hujus ecclesie, cum Danorum rabies omnia obstantia feraliter obrueret, qvidam eorundem ossa beati Albani rapuerunt, et rapta qvasi prædam pretiosissimam in partes suas detulerunt, et in feretro, ad hoc facto, reposuerunt. Sed qvaliter reportarentur in historia ejusdem abbatis præscribitur.«

Denne tilbagevisning går selvfølgelig ikke på Matthæus's fortælling, men på den ældre beretning, der endnu er bevaret ved siden af den udførligere, som Matthæus har indskudt, og som afbryder den naturlige sammenhæng ved at gentage de nævnte hovedtræk. Den ældre redaktion, som i udgaven tildels må søges i anmærkningen under siden, efter et ældre håndskrift, har til fortællingen om rovet føjet følgende:

»Sed qvia non placuit sancto ibi commorari, sed potius ubi sanguinem pro Christo fudit, per industriam et cautelam cujusdam monachi, nomine Egwinum, suam procuravit repatriationem.« (S. 84 f. 12).

Det vil let ses, i hvilken grad al denne hjemmel for fortællingens sandhed umuliggør den af Dr. P. foreslåede fortolkning af den. Det kan måske siges, at man efter 1200, eller hen ad 1200, kan flytte begivenheder fra 900 ned til 1100, men når det skal gøres af en mand, der opholder sig i Danmark, mens den slægt lever, som skulde have oplevet begivenheden, bliver det umuligt. Dr. P. gætter endog på, at det netop var Anketel, som udførte arbejdet ved st. Knuds skrin (før 1101), hvad der ingenlunde er usandsynligt. Men så har han altså i »danske krøniker« fundet fortællingen om et helgenran, som var bleven udført umiddelbart før hans ophold her (efter 1086), og hvis spor (hullet) han havde for øje, og han har givet det en håndgribelig falsk form og udstrækning. Selv om vi nu vilde sætte de »danske krøniker« på genfortællerens

regning, og selv om vi vilde antage, at Anketel havde været her så sent som muligt, henimod 1123, så bliver dog usandsynligheden, ja umuligheden af en henførelse af den af ham fortalte begivenhed til den foregående slægtalder lige i øjne faldende. Intet kunde nemlig have været den dalevende slægt i klostret kærere end en tildragelse som denne. Det gjaldt om for enhver pris at imødegå og tilintetgøre Elys påstand på at eje den hellige Alban, og ved translationen 1129 fandt der derfor et højtideligt eftersyn af de hellige levninger sted. Striden var i højeste grad brændende, endog Anketel og hans medhjælper Salomon fra Ely kom op at skændes om, hvor den rette relikvie var, medens de sad og arbejdede på skrinet. St. Alban åbenbarede sig derefter for sin forkæmper Anketel. Det hed sig i Ely, at abbeden Fredrik af st. Alban, som 1077 forlod klostret for at søge et tilflugtsted i Ely, ved denne lejlighed skulde have taget den nationale helligdom med sig, medens man i st. Alban påstod, at al tale om dens flytning til Ely var opstået af en begivenhed 1044-45¹⁾, da man af frygt for den dansk-norske konge Magnus's påtænkte hærtog havde sendt et skrin til opbevaring i det formentlig sikrere beliggende Ely. I dette skrin troede man her at eje st. Alban og holdt det derfor senere tilbage, medens munkene i st. Alban påstod, at de havde beholdt den rette helgen og indmuret ham i kirken. Hvad der i denne sag var sandhed, kan nu selvfølgelig ikke afgøres; kun synes det rimeligt, at der er en sammenhæng imellem hvad Matthæus fortæller ved 1250, at man 1044 bl. a. sendte den hellige Amfibalus's kappe til Ely, — og hvad der skete 1314, da man ved et

1) *Gesta abbatum*, s. 34. Fortællingen er urigtig gengivet af Dr. P. (s. 388); der er ikke tale om en »anfører«, som drukner i England, men om den bekendte danske konge (rex Dan.), som druknede i Sundet, før han nåede at gå til England.

eftersyn af Albanskrinet her fandt netop en sådan gammel kappe.¹⁾

Hvorom alting er, så var striden mellem de to klostre 1129 i fuld gang. Hvad kunde da have været bedre istand til én gang for alle at afvæbne Ely end den sandfærdige fortælling om de hellige bens vandring til Danmark og tilbage? Selv om man skulde have indrømmet, at st. Albans levninger havde været i Ely, hvorfra Dr. P. vil at kong Knud havde ført dem, så gjorde det jo intet, eller det blev dobbelt afgørende, når det kunde eftervises, at de nu var kommen tilbage til deres rette hjem. Egvin kunde jo endnu være i live eller i alle tilfælde måtte mange leve, som havde kendt ham og oplevet hans tilbagekomst. — Men 1129, da Anketel, der var hjemmelsmand for fortællingen om helgeranet, var tilstede, forlyder der ikke et ord om ham; ranet sættes 200 år tilbage i tiden. Og så kommer endelig den store vanskelighed, at traditionen lader vikingerne tage helligdommen i st. Alban, medens Knud 1070 hærger Ely.²⁾

Vil vi så tage det andet hovedpunkt i Dr. Petersens bevisførelse, det i skrinet forefundne hul, så ser jo enhver, hvilke vanskeligheder denne fortolkning har. Lad os tænke os, at Egvin levede ved år 1100 og udførte, hvad Dr. P. tiltror ham. Stærk i troen på sin helgen beslutter han at sætte sit liv ind på at føre ham tilbage til sit kloster. Han går til Danmark, optages i st. Knuds kloster, blandt sine landsmænd, de engelske Benediktinere, som det lykkes

1) *Gesta abbatum*, s. 35: *qvemdam panniculum villosum, qvi gallice villuse dicitur ... abbas ... fecit transportari. Thomas Walsingham, Hist. Anglicana I, 138.*

2) Dr. P. lægger vægt på, at det skal forholde sig således. Sagen har vistnok kun ringe betydning, men den hænger neppe således sammen. Mindetavlen siger nemlig om 1086, at st. Alban var ført til Danmark » paulo ante « det givne tidspunkt. Man gættede derfor tidligere på et tog 1085, men det er uhistorisk; 1070 levede endnu hans fader, og 16 år er i en yngre mands liv intet paulum.

ham at skuffe m. h. t. sin oprindelse og sit formål. Så står han endelig ved målet; med fare for sit liv, efter åringers opofrelse og hykleri er han ene med den attråede helgen. Så skærer han et hul i skrinet for at tage sit bytte; men ak, hullet bliver for lille, kun tre tommer på den længste led, og han må nøjes med at tage nogle ribben og mindre hvirvler; hovedet og de store knokler bliver liggende. Hans livs mål er forfejlet; han har gjort sig til tyv og mener for sin sag, han har vovet sit liv; men sin hensigt forfejlede han, fordi hullet blev alt for lille, — Ikke des mindre var man enig om det i Danmark og England, at han havde tømt skrinet; 1129, mindre end en menneskealder efter, findes det hele skelet i st. Alban, og talrige hjemmelsmænd forsikrede, at de i Danmark havde hørt og set i skrifter, at skrinet i Odense var tomt. Hullet havde man ikke havt mod til at lukke. — Fra hvilken side skal man se hele denne sag for at få mening i den? Jeg har ikke kunnet finde den.

Vender vi herefter tilbage til klostertraditionen i st. Alban, så møder vi alt i den ældste rotulus den bestemte påstand, at det dobbelte helgenran fandt sted under den fjerde abbed, Ulnoth. Når han levede, opgives ikke i selve krøniken, kun siges der, at den første abbed døde 796, medens den 13. tiltrådte 1064. Om Ulnoth haves der iøvrigt den bestemte opgivelse, at han efter i sin første tid at have udmærket sig i sit embed, forfaldt til alskens overdådighed, indtil han i sit 11. år fik et slagtilfælde, hvorefter han omvendte sig og endte sit liv i stor hellighed. Det må herved vel erindres, at vi i England er midt inde i den historiske tid, når talen er om vikingetiden, og at det mørke, som samtidig hviler over Norden, her slet ikke vedkommer os. Der synes da heller ikke at kunne være noget til hinder for at henhøre helgenranet til den tid, klostertraditionen vil. Af de vikinger, som hærgede England 865—78, var alt adskillige kristne, men endnu mere var det tilfældet med dem,

som optrådte, især i Merkia, fra året 904 af. Og til denne sidste periode henfører krønikens randbemærkning Ulnoth, ved at nævne kong Æthelstan (924—41) ud for hans navn. At nu helligdommene bortførtes til Odense, fortæller først Matthæus; den ældre kilde nævner kun Danmark og det altså i overensstemmelse med Anketels vidnesbyrd, hvis formentlig rette indhold vi strax skal komme tilbage til. Klostertraditionen, der jo er aldeles uafhængig af enhver dansk kilde, har uden al tvivl kun sagt, som den ældste beretning først fortæller det: »ossa — in suam regionem detulerunt«, og vi må herved tænke på det område i England, på hvilket de Danske rådede og havde både kirker og klostre.¹⁾

Alle de mænd, krøniken nævner som hjemmel for sine beretninger, er personlig knyttede til st. Alban; derfra havde de traditionen om helgenranet under abbed Ulnoth. Men de fleste af dem havde tillige været i Danmark og noget må de dog vel have bragt med sig hjem derfra. At dette er så, fremgår uimodsigeligt af beretningen om, at benenes optagelse og fremvisning 1129 havde sin grund i den påstand, som blev fremsat dels af et broderskab i Danmark, dels af klostret i Ely, at man der ejede enten hele den helliges legeme eller dog en del af det. For at slå denne tale til jorden åbnedes skrinet i mange menneskers overværelse og det dobbelte bevis blev lykkelig præsteret: alle benene var tilstede (på venstre skulderblad nær, som Knud den store havde givet bort), og identiteten fremgik af et guld-bånd, som fandtes omkring matyrens hoved (s. 85. 87).

Elys påstand er vel bekendt, den går ud på, at den hele Alban var kommen dertil og endnu fandtes der. Den anden påstand, at man ejede en del af ham, må vel altså sigte til det danske kloster og derom måtte jo Anketel vide

¹⁾ Joh. Steenstrup, Normannerne II, 96 ff. III, 33 ff.

besked. Når han ikke des mindre udtrykkelig påberåbes som hjemmel for, at den hellige Alban havde været i Danmark, men var hentet tilbage derfra, så synes der ikke at kunne være nogen anden mening deri, end at han har vidnet, at man i Danmark ikke kendte nogen påstand på at eje st. Alban »ex integro«. Og andet kan hjemmelsmændene fra en senere tid ej heller have vidnet.

Fra Albani klostres standpunkt var imidlertid dette rent negative vidnesbyrd af ikke ringe vægt. Traditionen om helgenranet havde man nu engang; man var vel end ikke herre over rygten derom, så det kunde undertrykkes, begivenheden i vikingetiden har rimeligvis været notorisk for alle. Det gjaldt da først og fremst om at få konstateret, at også tilbageførelsen, om hvilken der rimeligvis var mere delte meninger, var et faktum, og man måtte kun kende klosterlogikken dårlig, om ikke det faktum, at der i Danmark ingen st. Alban var, af de velstemte skulde blive taget for fuldt bevis for kontraranets historiske sandhed. Vist er det i alle tilfælde, at de påberåbte hjemmelsmænd, som havde færdes i Danmark i mange år, vilde have aflagt et vitterlig falsk vidnesbyrd, om der under deres ophold her havde været et Albanskrin i Odense med en foregiven hel Alban.

Hvad klosterkrønikens senere fortsætter, Thomas Walsingham, fortæller fra året 1405, stadfæster dette tilfulde. I det nævnte år kom en sendefærd fra den nordiske konge Erik til England for at fri til kongedatteren Filippa; i spidsen stod biskop Eystein Aslaksøn fra Oslo. Krønikeskriveren roser hans lærdom og fortæller, at han prædikede på latin for de lærde i London. Med ham selv talte han gentagne gange om hans helgen, hvis historie han var nøje bekendt med; som nærmeste grund hertil nævnte han, at st. Alban, eller, som munken siger, »vor helgen«, også holdtes i ære i Danmark (eo quod in D. martyr noster

celebris habeatur).¹⁾ Eystein var dengang en ældre mand; han var som bekendt af en stor og rig slægt på Vesterfold og havde indlagt sig store fortjenester af sit bispedømme, ligesom han i mange år hørte til de mest indflydelsesrige mænd i Norden; Danmark, som hans fædreland havde været så nær knyttet til i hans tid, og som bredte sig lige foran hans stift, kendte han selvfølgelig nøje. Således kendte han også Albans historie, fordi denne helgen holdtes i ære i Danmark. Men Thomas siger ikke et ord om, at det forundrede ham at høre, at denne helgen hvilede i et engelsk kloster, at han deraf drog slutninger m. h. t. en Alban i Odense eller rejste tvivl om, at samme martyr var »vor martyr« for den engelske munk. Eller af hvilken grund skulde denne have fortiet en ytring i denne retning? Var det så, at man i Danmark påstod at have en hellig Alban — og i så tilfælde måtte vel Eystein, der havde til-egnet sig hans historie, vide det, — mon Thomas Walsingham da ikke vilde have benyttet lejligheden til at polemisere derimod? Han kendte jo beretningerne fra Matthæus, de var optagne i hans egen krønike; — men han fik samme vidnesbyrd af Eystein, som hans forgængere havde fået af deres hjemmelmænd: i Danmark er der ingen Alban.

Vi vender os derpå til de danske kilder om st. Alban.

Hvad der i disse er fremdraget af udtryk, som formentlig skulde tale for, at der i Odense fandtes et helt skelet af den engelske helgen, indskrænker sig i virkeligheden til de

¹⁾ Th. Walsingham, *Hist. Angl.* II, 271. *Gesta abbatum monast. S. Albani*, ed. Riley II, 412: *episcopus . . . mecum diu contulit de S. Albano, cujus historiam peroptime novit. Om Eystein se Munch, Norges hist. 2. hovedafdel. II 141 f. Erkebiskop af Oslo var han dog ikke (Dr. P. s. 372).*

to ældste efterretningers omtale og Knud Prebislavs' af Dr. P. stærkt fremhævede brev af 1183.

De ældste beretninger om tildragelsen 1086 er, som vi senere vil komme tilbage til, den på flere forskellige måder opbevarede mindetavle-indskrift, bl. a. indskudt i Ælnoths text som kap. 29, samt det før 1101 affattede mindeskrift. Begge steder siges kong Knud at have ført eller ladet føre st. Alban fra England til Odense.¹⁾ Knud Prebislavs' søn giver endvidere gaver i jordegods på Als til den kirke, som er helliget gud og hans helgene, Knud og Alban, »der hviler i samme kirke«. ²⁾

Men intet af disse udtryk beviser noget m. h. t. relikviernes omfang. Den hele helgendyrkelse og relikvietro vilde være meningsløs, dersom dens genstand havde været den udvortes håndgribelige levning; tanken er jo den, at levningen er et pant på den hellige martyrs nærværelse og evne til at gå i forbøn for de bønfoldende. Om enkelte i menigheden eller flertallet af denne til sine tider har tillagt selve benet en iboende mirakelkraft, er et andet spørgsmål; men den kristelige kirke har aldrig vedkendt sig andet end et åndeligt forhold til helgener som til gud. Fra først af var det derfor forbudt at dele martyrens legeme; troen på »legemets opstandelse« forudsatte, at relikvierne engang igen skulde blive bolig for den salige ånd og derfor bestandig burde holdes sammen. Dette gik imidlertid i glemme og den nødvendige følge heraf var, at helgenen tænktes nærværende, om end i ulige grad, overalt hvor der fandtes levninger af ham, og det ikke blot af hans legeme, men

1) Scr. III 321: (K.) cupiens consortium martyris Albani, et per ipsum de partibus Anglorum huc revecti. P. 372: in basilica st. Alb. m., per eum paulo ante de Anglia in Daciam transvecti.

2) Thorkelin, I 272: Deo sanctisque ejus martiribus K. et A., quorum reliquiæ in eadem ecclesia requiescunt, . . . duos mansos in Tandislet . . . contuli.

også af hans klæder, det redskab, han var pint til døde med osv. Når derfor kong Knud får en Alban-relikvie fra England, så får han selve st. Alban til sin kirke, og så hviler st. Alban i den på samme måde som st. Knud, af hvis legeme jo også mange smådele spredtes omkring til andre kirker. Indirekte fremgår denne opfattelse af de udtrykkelige forsikringer, som så ofte forekommer, om, at man har hele legemet. Således siger skriftet »de profec-tione Danorum in terram sanctam« om Bergen: »ibi sancta Sunnif toto corpore in ecclesia cathedrali exaltata qviescit« (Scr. V 353); den engelske Albankrønike skelner, som vi har set, mellem påstanden på »corpus ex integro« og »pars corporis«, og i Roskilde siges der om kong Osvald: »cujus corpus apud nos integraliter« (Scr. III 610). De i ovenstående kilder brugte udtryk kan altså intet selv bevise, men må nærmere støttes af andre, mere direkte vidnesbyrd.

Men hvorledes står det nu i den henseende til i vore middelalderskilder? Det ældste pålidelige vidne er Ælnoth, der, som jeg andensteds har eftervist, må antages ved 1098 at være kommen til Danmark, medens han skrev sin historie 24 år efter. Han stammede fra Canterbury og blev rimeligvis overladt kong Erik af erkebiskop Ansælmus, med hvem han traf sammen i Italien.¹⁾ Ælnoth fortæller intet om st. Albans komme til Odense, men beretter derimod, at hin dag, da kong Knud fandt sin død i hans kirke, slog en nedfaldende planke så hårdt til alteret, at både korset og de to helgengemmer (capsulæ), i hvilke Alban og Osvald lå, faldt på gulvet. Denne beretning forbigår, mærkeligt nok, Dr. P. med fuldstændig tavshed²⁾, og dog er den af stor

¹⁾ Den nordiske kirkes grundlæggelse, s. 879.

²⁾ M. h. t. enkelthederne heri, er jeg senere bleven opmærksom på, at hr. Burman-Becker i sin indledning til værket om helgenskrinene s. XVIII nævner »Historia martyrizationis« (Scr. III 323) som en selvstændig kilde; den er kun et uddrag af Ælnoth, sandsynligvis forfattet af Peder Olsen (Den

betydning. Vi ser heraf to ting; for det første, at Alban lå i en capsula, som stod usikkert på alteret i en lille kirke, sammen med en anden capsula og hvad der ellers havde sin plads på dette sted; for det andet, at modsvarende til hans capsula stod st. Osvalds, om hvis ubetydelighed der neppe kan være tvivl, siden den aldrig senere nævnes og vel altså ved denne lejlighed er bleven borte.

Men der haves desuden et andet betydningsfuldt vidnesbyrd om, hvor lidt st. Alban i Odense i virkeligheden betød. Som den engelske martyrs festdag holdtes den 22. Juni, men den danske kirke kaldte den 21. for st. Albans dag, og dette var til ære for st. Alban i Mainz. Dr. P. har opstillet den mærkelige påstand, at kalendariet fra Lund skulde vise, at man i Danmark holdt den engelske helgens højtid på den tyskes mindededag, men dette er uden al føje. Under 21. Juni siges ligefrem: »ipso die festivitas st. Albani martyris«, og således findes det endnu den dag idag i universitetets almanak. Under 22. Juni fortæller derimod kalendariet, at på den dag er det »i England« den Albans fest, som i Diokletians tid henrettedes i Verulam. På samme måde fortælles der i dette kalendarium ved hver dag, hvad man har kunnet overkomme af helgenhistorier alle vegne fra. Der er ingen anden »tilknytning« heri end den tilfældige, at den ene dag følger umiddelbart efter den anden.

St. Alban var ej heller ubekendt i Lund, tvært imod. Da domkirken indviedes 1145, var foruden Lavrentii højalter også det højre hovedalter færdigt, og det indviedes af

nordiske kirke, s. 879, anm. 1). Endvidere kan bemærkes, at når B.-B. s. VII foretrækker udtrykket »vergente« for »ruente« (poste ad ima), så må det ikke overses, at det håndskrift, som har denne læsemåde, forud har sagt, hvad det andet udelader: gladiis et securibus postibus secundis et diruendis insistunt (Scr. III 368). I Roskilde og Lund gjorde man i øvrigt den af Ælnoth nævnte capsula for versemålets skyld til en arca (Scr. III, 409. 419).

biskop Gisle til ære for de hellige mænd Vincentius og Albanus, hvis levninger nedlagdes i det (Scr. III 456). At man herved tænkte på St. Alban af Mainz, ligesom Vincentius var fra Frankrig (staden Embrun), kan der ingen tvivl være om, siden man opnævnte den 21. Juni efter ham.

Og på samme måde forholdt det sig i Odense. At også her den 21. Juni kaldtes st. Albansdag, fremgår af dronning Kristines regnskabsbøger, i hvilke der ved år 1504 forekommer en udgift i Odense: »die Albani . . . som var feria sexta post Botulphi«, d. e. fredag d. 21. Juni (II fol. 20). Den følgende dag kaldes her som andensteds »de 10,000 martyrs dag«.

Det viser sig da heraf, at st. Alban af Mainz var bekendt her i landet forud for hans engelske navne, et forhold, som ikke kan undre os efter hele vor stilling til den tyske kirke og særlig den for hin tid fuldt bekendte omstændighed, at den første danske konge var døbt i hans gravkirke.

Det mærkelige er imidlertid dette, at overførelsen af de engelske relikvier i Knud den helliges tid slet ikke påvirker dette forhold. Det kunde ikke være af uvidenhed; thi de munke, som særlig var henviste til hans kirke, kom hertil fra Evesham i England, med hvilket kloster de i mange tider efter stod i den nærmeste forbindelse. Vilde det da ikke have været urimeligt, om de havde indladt sig på fremdeles at holde den hellige Alban i ære på en fejlagtig dag, dersom de havde været så lykkelige at eje denne deres fædrelands protomartyr »ex integro«?

Anderledes forholdt det sig, når disse relikvier kun fandtes i forholdsvis ringe mængde, ubetydelige i forhold til stiftelsens hovedhelgen st. Knud. De gik da ind under den tidligere kendte helgen og der var ingen tilstrækkelig føje for de senere indkomne munke til at forandre dette, eller for klerkene til at tage en fordring herpå til følge.

Vi finder det selvsamme forhold paa et andet sted, i Namur i Belgien. I den engelske st. Albans krønike fortælles, at der 1129 manglede et eneste ben i helligdommen, nemlig det venstre skulderblad, en omstændighed, som ingen dengang kunde forklare. Men nogle år efter kom et par mænd til klostret fra Namur for at søge underretning om st. Alban, til hvem en kirke hos dem var indviet. De fortalte ved denne lejlighed, at Knud den store på vejen til Rom (1027) havde besøgt deres greve, og da han drog tilbage, havde medtaget hans søn til opfostring i England; senere var han rejst hjem med en gave fra kongen: st. Albans skulderblad, til hvis ære han da havde bygget en kirke. Efter en anden fortælling havde grev Albert i biskop Reginald af Lüttichs tid (1025—36) opført et Albans kollegium og hertil fået en relikvie af hans hoved; men denne skulde være fra Mainz. Der er endog opbevaret et brev, med hvilket denne oversendes til en allerede eksisterende Albansstiftelse.¹⁾ Begge fortællinger synes så vel afhjæmlede, at man i alle tilfælde er berettiget til at sige, at kirken i Namur satte pris på at stå i forhold til begge Albaner og have relikvier af dem begge. På samme måde må det vel nærmest forklares, at Knud den hellige søgte at skaffe sig en levning af st. Alban, der var så bekendt her i landet, og han kan for så vidt have fået den enten ved køb eller gave, eller, som Dr. P. foretrækker, som krigsbytte. Rimeligvis hidrørte Osvaldlevningen fra samme tid og lejlighed og det er da ret mærkeligt, at både frue kirke og gråbrødreklostret i København ejede levninger af de samme to helgener, medens Roskilde domkirke, som forhen anført, påstod at have hele st. Osvalds legeme.²⁾ Det er ligeledes bekendt, at Benediktinerklostret på Selsø i Norge var indviet til st. Alban

1) Gesta abbatum st. Alb. I, 88. Acta Sanctorum, Juni IV, 92. 164 («Naumucia» forklares her som Namur).

2) Scr. VIII 264. 275. III 610.

og påstod at have hans hoved; men hvilken Alban det var, siges ikke.¹⁾

Fra disse vidnesbyrd fra den ældre middelalder går vi over til dens sidste tider, til dronning Kristines regnskabsbøger. Disse er det imidlertid ikke så lige en sag at bruge, da de i litteraturen kun foreligger i korte uddrag; hvad der vedkommer Odense er dog så godt som altsammen trykt hos Vedel-Simonsen, Bidrag til Odense bys ældre historie (2. bind), efter Kall Rasmussens afskrift. Ved en sammenligning med originalerne har det dog vist sig, at denne temmelig vilkårligt har indordnet forskellige bøgers udgiftsposter imellem hverandre, og det har derfor været nødvendigt at gennemgå originalerne, endog gentagne gange, for at få fuld rede på, hvad der her haves brug for.

De resultater, Dr. P. er kommen til ved at sammenstille Kall Rasmussens uddrag, — og ud over dem giver bøgerne kun et ubetydeligt udbytte, — er i korthed følgende:

Der fandtes i st. Albani kirke i Odense to helgenskrin, st. Albans og st. Knuds, medens der i Knudskirken fandtes mindre helgengemmer, et Knudshoved og en Albani arm. Om st. Knuds skrin siges der udtrykkelig, at det blev båret i procession, og da der nu samtidig findes en udgift til »Knudsllys, som borgerne efterginge«, forklæres dette i henhold hertil om en lignende procession med skrinet. Denne forklaring udvides derpå atter til en udgift til »Knuds og Albani lys«, skønt der hverken er tale om procession eller skrin, endnu mindre om to skrin.

Dersom denne opstilling var rigtig, vilde jo spørgsmålet om »det andet skrin« i Odense være let at løse; men det viser sig rigtignok snart for en nærmere betragtning, at hvert enkelt led i det hele ræsonnement er uholdbart overfor regnskabernes klare ord og mening.

¹⁾ Daae, Norges helgener, s. 159. Lange, Norges klostre, s. 537. Sml. Storm, Monumenta hist. N. p. XXXXI.

Hvad nu først påstanden om at st. Knuds skrin lige til reformationen havde sin plads i Albani kirke angår, da falder den jo fuldstændig til jorden overfor den oplysning, at festen for Knuds translation holdes i klostret, d. e. klosterkirken: »1 gylden fik jeg min frues nåde at ofre i st. Knuds kloster i Odense, dominica misericordia, quia ibi festum translationis s. Kanuti« (V. S. s. 100. Orig. V 17). Dateringen er uden tvivl fejlagtig, da den nævnte dag (2. søndag efter påske) i det pågældende år, 1506, faldt på den 26. April, medens translationen 1101 fandt sted den 19. April; 1506 altså første søndag efter påske. Umuligt er det jo imidlertid ikke, at der kunde sigtes til en senere translation, overførelsen til st. Knuds kirke. Men i hvert tilfælde er det utænkeligt, at en sådan fest kunde holdes andensteds end hvor helgenen dengang havde sit hvilested.

På samme måde er Knudskirken hovedkirke i andre forhold; her »stod« søndagen den 3. Avgust 1505 »afladet«, ved hvilken lejlighed dronningen ofrede en mark om løverdagen og en gylden om søndagen (1 mark . . . at ofre til st. Knud sabbato proximo post ad vincula Petri. 2¹/₂ mark om søndagen, som afladet stod til s. Knut. — V. S. s. 98. Orig. III 68). Rimeligvis sigtes der herved til hin tids afladshandel (Raymund Peraulds), uden nærmere forbindelse med den særlige helgen.

Imod en flytning af det hellige skrin i middelalderen mener Dr. P. Albani-klerkene vilde have sat selve paven i bevægelse. Dette lod sig dog-neppe gøre, når biskoppen var for det, især på den tid, da Gisike byggede st. Knud; dengang var pavens indflydelse ikke stor her i landet, eftersom han forgæves havde belagt det med interdikt. Dr. P. har, som det synes, ret i sin påstand om Knudskirkens forholdsvise sene opførelse, men denne værdifulde iagttagelse, ved hvilken han har indlagt sig stor fortjeneste af dette vigtige punkt i vor kirkebygningshistorie, må ikke udstrækkes

ud over al rimelighed, som om st. Alban bestandig havde været hovedkirken i Odense.

I Knudskirken fandtes desuden et »Knuds hoved«. Til det bringes der et offer st. Knuds aften (9. Juli) 1505, medens der 1510, mellem 12. og 15. April ydes det en gave af 8 skilling (»sti canuti aften i sti canuti kirke at ofre til sti canuti hoved« V. S. 96. Orig. IV 61. — V. S. 118. Orig. VI 30). Dr. P. gør opmærksom på, at man i middelalderen havde helgengemmer i form af legemsdele, i hvilke der ofte kun var nedlagt små partikler af det tilsvarende lem. Således kan jo dette »Knuds hoved« have været en attrape. Men da nu helgenskrinet fandtes i samme kirke, er det dog rimeligere, at det kun var et billed, malet eller udskåret. Der haves nemlig også et offer på 4 skilling, som dronningen »viste fru Sofies søn efter at lægge på st. Hans' hoved udi st. Hans kloster«, nemlig på døberens halshuggelses dag, den 29. August 1505 (V. S. s. 98. Orig. III 70). Her er der dog vel neppe tale om andet end et billed. (Jfr. lokaliteterne »Knudshoved«.)

Fra Knuds kirke udgik da også »den procession, der var i Odense med st. Knuds skrin« (V. S. 86. Orig. II 23 og III 31). Den fandt sted dagen efter st. Knud konge (11. Juli, en fredag) og var vel altså en bodsgang, fremkaldt ved en eller anden begivenhed eller ængstelse. Tilstrømningen til byen var stor i de dage, da der holdtes et stort marked (»ret jårmarked, som er ad Knudsmesse«¹).

Overfor disse træk, der alle samles omkring Knudskirken og dens skrin, blegner fuldstændig st. Albani sognekirke. Der er så godt som intet, der udmærker den frem for byens andre kirker, ja i dronningens regnskaber træder den endog stærkt tilbage for gråbrødrenes kloster, i hvilket hun jo senere søgte sin grav.

¹) Aktstykker til Danmarks indre forhold I 44 (fra år 1496).

Det fremgår således af regnskaberne, at st. Albans dag ikke i noget år af dem, der haves oplysning om, har været holdt som en særlig festdag. Kun for 1504 nævnes dagen med særlige udgifter for messer.

Der haves for dette år to indbyrdes uafhængige regnskaber, af forskellige skrivere; af det ene haves både en klade og en renskrift (II, III og IV). Her findes nu følgende poster:

IV fol. 53:

- Item ipso die viti et modesti pro missis 2 skilling [d. e. 15. Juni].
 - st. Vilhelmi dag - - 2 - [16. Juni].
 - st. Botulphi - - - 2 - [17. Juni].
 - Hr. Hans Clementsøn udi Odense 3 -
 - søndagen for sti. Joh. bapt. dag udi O. ad pauperes 4 sk. [23. Juni].

II fol. 20 og III fol. 25:

- Item 3 skilling fattigt folk i gråbrødre kloster i Odense feria 5^a post Botulphi [den 20. Juni]. -

 - 4 sk. fik jeg Per Marsvin (die Albani i gråbrødre kloster¹) i Odense, (som var¹) feria 6^a post Botulphi, til tråd.
 - 1 mark fik jeg Jens Lykkesen, min frues nåde skulde have at ofre (dem¹) die Albani (her i Odense¹).
 - 2 sk. fattigt folk die Albani in monasterio gråbrødre
 - Hr. Peder, min frues kapellan, 8 sk. til at lønne dem med, som sjunge og legte på orgel.
 - 8 sk. til spande og lerskåle til ladegården die Albani.

Derimod nævnes der »Knuds og Albani lys«, og vi skal nu se, hvorledes det forholder sig dermed.

Regnskaberne har mangfoldige udgiftsposter til lys til kirkeligt brug; snart er det færdige lys, snart udgifter til vox og til »lysesnoeren«, den, der laver lysene; enkelte gange også til garnet, der går med. Voxets pris var 4 skilling for marken, altså 8 sk. pundet; lysesnoeren får

¹) Kun i II.

en hvid eller noget mere for marken, altså henved en skilling for pundet.¹⁾

Lysets betydning i den katholske ritus er bekendt nok; det bruges tidlig og silde, hvor det hellige føres frem, på alteret og i den bønfaldendes hånd, som et billed på selve evangeliets og den guddommelige nådes kraft; når kirkens band forkyndes over den enkelte eller et helt folk, slukkes lysene. Før det bruges, indvies det, eller det helliges ved at henligge på det hellige sted. Denne symbolik var så dybt rodfæstet, at den i mange måder overlevede den gamle kirkeskik, og endnu i vore dage gives der lys til helligt brug saavel som i julegave til de fattige.

Lysene kaldes efter deres bestemmelse og indvielse: julelys, hellig-tre-kongers lys, påskelys, kyndelmisselfys, og på samme måde Knuds lys og Albans lys. I modsætning til disse tales der i dronningens regnskaber hyppigt om »boglys«, åbenbart dem, der var bestemte til at læse eller syngte ved, uden den særegne indvielse.

Ved siden af alterlysene spiller processionslysene en fremtrædende rolle. Processionerne har jo den bestemmelse at give et udtryk enten for glæden og takken, eller for bøn og bod, for at afvende farer og ulykker. I begge tilfælde spillede kors og lys en fremtrædende rolle, ligesom der lød sang og bønner fra de deltagende klerke og lægmænd. Der var som bekendt visse dage, som særlig var bestemte til processionser, således kyndelmisse med lys (candelæ), Kristi legemsfest med hostien, og de tre »gangdage« mellem påske og pinse. At der ved disse lejligheder også føres relikvieskrin omkring, er vel ikke ualmindeligt, men dog en undtagelse og i hvert enkelt tilfælde en særlig tilgift til den regelmæssige ceremoni.²⁾

¹⁾ III 36. IV 61. II 23.

²⁾ J. C. W. Augusti, *Handbuch der christlichen Archäologie* III 549 ff (Licht). 323 (Processionen). S. 351: brændende

Det vil let ses af disse bemærkninger, hvor utilstede-
ligt det er fra lysene at slutte til processioner med skrin.
Den 31. Juli 1509 findes der en udgift af 1 mark »til
st. Knuds lys, som borgerne efterginge« (V. S. 113. Orig.
V 124), og det er jo da givet, at der her har fundet en
procession sted. Men hvorfor lysene, som jo dog var det
selvskrevne, skulde nævnes, når man tillige førte et skrin
omkring med sig, er vanskeligt at forstå. Når skrinet er
med, må der siges, at man går efter det, ikke efter lysene.
Og det samme er da i endnu højere grad tilfældet med de
»st. Knuds og Albani lys«, til hvilke dronningen den 31. Maj
eller derefter (før 6. Juni) 1510, gav 2½ mark til vox.
Kristi legemsfest faldt det år den 30. Maj, og det er altså
måske hertil, lysene er brugte, efterat være indviede i de
to kirker.¹⁾ Imidlertid kan der jo også en af de følgende
dage have været holdt en særlig procession; eller der er
måske slet ikke tale om processions-, men om alterlys e. l.

Dr. P. synes at lægge vægt på den forholdvis betyde-
lige sum, dronningen anvender på disse lys, men dette beror
atter på en misforståelse. Til Knudslisene giver hun kun
en mark, svarende til 2 pund vox, og til »Knuds og
Albani lys« 2½ mark, eller 5 pund vox; men til proces-
sionen med st. Knuds skrin giver hun 1 mark, ikke til vox,
men blot til »lysesnoeren«, medens voxet koster 12 mark,
altså svarende til 24 pund.²⁾ Andre tal kommer omtrent
op herimod. Juleaften gives der 3 mark til vox; til kyndel-
misse 3½ mark, til påskelys tilligemed boglys anden påske-

voxlys er sædvanlige »und sollen in der regel bei der vor-
tragung des kreuzes oder des venerabile niemals fehlen«.

¹⁾ V. S. s. 118. Orig. VI 35. Sml. Kbhvns Diplom. IV 13:
Gave af en grund til anskaffelse af fakler (pro torticeis
faciendis) til hvert år at bære foran Kristi legem på denne dag.

²⁾ V. S. 113. 118. 86. Orig. II 23 og III 31: »12 mark Hans
Stryg fore vox hr. Peder havde ladet udtage til m. fr. behov
eodem die«.

dag endog 18 mark (36 pund).¹⁾ Heller ikke blandt disse udgifter bringes nogen i særligt forhold til Albani kirke.

Så er der endelig offeret af 8 skilling til »st. Albans arm«. Det findes opført i regnskabsbogen IV fol. 61, i en række lignende udgifter, ikke som hos Vedel Simonsen, s. 96, der her sammenblander to forskellige regnskaber:

- Om mandagen [7. Juli 1505] i Odense 6 mark vox, 24 skilling.
 Item tirsdagen [8. Juli] i gråbrødre m. fr. n. i sin stol 1 mark.
 - 2 sungne messer af vor frue og st. Anna 8 alb.
 - in octava visitationis [9. Juli] 2 sungne messer 8 alb.
 - st. Knuds aften [s. d.] i st. Knuds kirke at ofre til st. Knuds hoved 2 mark.
 - st. Kanuti dag [10. Juli] at ofre 1 gl. og 1 mark.
 - til st. Albani arm 8 skilling.
 - tavle 8 sk.
 - ad pauperes 1 mark.

 - de som sunge to messer sti Kanuti dag for m. fr. n. 2 sk.

Det fremgår heraf, at der er tale om en almindelig ofring st. Knuds dag, vistnok i flere kirker, i alle tilfælde i to, foruden st. Knuds vel nærmest i gråbrødre kloster (1 gylden og 1 mark?). Derpå følger særlige ydelser, to messer i hjemmet, tavlepenge, til fattige og til Albans arm. Der er her aldeles intet sagt om, hvor dette stykke fandtes, men netop denne omstændighed må jo hæve det til vished, at den var i Albani kirke.

Hvad var nu denne »Albani arm«? Jeg formår ikke at tænke mig andet end at det netop er det relikviagemme, som må have havt sin plads i Albanskirken og har givet den navn.²⁾ I det ene skrin i Odense fandtes jo små for-

¹⁾ Orig. II 42. IV 83. 85.

²⁾ Den engelske Albanskronike fortæller, at abbeden Godfred (1119—46) gav til sin kirke bl. a. en sølvarm med levninger af mindst 4 helgener, deriblandt apostelen Bartholomæus. Gesta abbatum st. A. I 94: dedit . . . brachium unum argenteum, in quo has reliquias recondidit etc.

kullede levninger af en overarm, sammen med den hele overarm (fra samme side) af helgenen; ligeledes et brudstykke af en hjerneskal, som ikke tilhørte noget af de to lig. Mon dette ikke netop var indholdet af »st. Albans arm«¹⁾)

Andet og mere kan formentlig ingen med god samvittighed bringe ud af vore efterretninger om »st. Alban i Odense«.

Det er med en let forståelig undseelse at jeg vover mig til det næste punkt i undersøgelsen. Dr. Petersen siger (s. 384): »Knyttingsagas vidnesbyrd i denne sag er ikke historie«, — og jeg har påstået, at denne sags ord her var af den allerstørste, ja af afgørende betydning!

En trøst er det dog altid, at den kategoriske dom står ene på dommerens avtoritet, uden præmisser. Thi de almindelige talemåder om sagastilens ejendommeligheder, den direkte tale osv. er jo ingen kritik; sligt kan findes i Livius's upålidelige oldsagn, men også i Cæsars erindringer fra sit eget liv, det anfægter ikke grundlagets troværdighed. Spørgsmålet er simpelthen dette, om Knyttingsaga, eller rettere den af Morkinskinna ved år 1200 citerede »Knudssaga«, har havt pålidelige danske kilder eller er nedskreven efter løs tale, og dette spørgsmål afgøres neppe ved et magtsprog. Ja, selv om det kunde bevises, at sagaens kilder var af ringe værd, eller at den havde brugt dem ukritisk, vilde dette jo ikke anfægte forfatterens vidnesbyrd om et samtidigt faktum, med mindre hans uvederhæftighed også i den slags efterretninger kunde godtgøres eller gøres sandsynlig. Men alle disse spørgsmål har Dr. P. ikke indladt sig på, skønt de er stærkt fremhævede i mit første indlæg, tilligemed et enkelt vidnesbyrd om sagaens selvstændige værd for vor historie.

Det vilde dog føre for langt her at optage dette spørgsmål i sin helhed; vi skal derfor indskrænke os til fortællingen

¹⁾ Helgenskrinene, s. 25.

om Knuds drab, der efter Dr. P. »er så forskellig fra de med begivenheden omtrent samtidige danske beretninger«; der »så lidet har opfattet de momenter, der knyttede sig til Knuds endeligt og som kirken strax greb og forstod at udbytte til martyrens førherligelse (Knytlinga siger ham endog falden for snigmorderhånd ved sværd!)«, og »der indeholder så romanagtige usandsynligheder (den direkte tale, den lange parlamenteren midt i kampens hede), at den ikke kan gælde for andet end en fri bearbejdelse af de til Island bragte efterretninger«.

Sagastilen skal vi her som sagt ikke dvæle ved; det har neppe været de pågældende forfatteres mening, at deres læsere skulde tro, at netop de taler var holdte; men man har altid holdt for, at denne stil mesterligt svarede til sit øjemed, at give anskuelige billeder af livet, som det var i de tider. Og at der da taltes mangt og meget og førtes forhandlinger under en timelang kamp som den i og om Albani kirke, der først efterhånden fra et opløb udviklede sig til en forbitret mordscene, er ikke en »romanagtig usandsynlighed«, men en selvfølgelig virkelighed; man må kun kende lidt til almuens måde at være på og endnu mindre til sagalitteraturens samstemmende skildring af den slags scener, når man miskender dette.

Men lad os se noget nærmere på de enkeltheder, som kan kontrolleres af det fundne skelet, og i hvilke de »pålidelige« danske beretninger kommer til at stå overfor sagaen.

Vore ældste beretninger siger da, at hoben kastede sten og spyd ind ad vinduerne og andre åbninger, indtil et af spyddene traf kong Knud i siden: »med armene udstrakte i korsform blev han liggende foran alteret, gennemboret i siden med et spyd«. ¹⁾ Ælnoth, som skrev en menneske-

¹⁾ Scr. III 321: Crucis in modum manibus expansis ad altare S. A. M. transfixus est in latere cuspidis mucrone. P. 372: manibus solo tenus expansis in modum crucis, latere lanceatus —.

alder efter begivenheden, gentager væsenlig det samme, kun at han lader kongen rejse sig op med spyddet i siden for at tage afsked med sin broder; først derefter lægger han sig ned med udbredte arme og forbløder under påkaldelse af frelseren.¹⁾

Knytlinga fortæller følgende. Da kampen var på det hårdeste, fik kong Knud et stenhug ind igennem en glug; det kom over brynet og blødte stærkt; han tog derfor et bækken og satte det i skødet for at optage blodet, medens han vedblev som før at recitere psalteren. Nogen tid efter kom forræderen Eǵvind Bevre ind i kirken og begærede at få kongen i tale; Benedikt vilde ikke tillade det, men Knud bød ham træde nærmere. Han lod da sin kappe falde, drog et sværd og gennemborede kongen.²⁾

Vi kommer nu til den anatomiske undersøgelse af benene. For denne viste der sig to svære beskadigelser, den ene i en af de nederste hvirvler, den anden i hovedet. Hvad den første angår, da siges den at være frembragt ved et heftigt stød af et spyd: »dette kan imidlertid ikke være modtaget i oprejst, men kun i liggende stilling og må være trængt ind enten igennem underlivets nederste del, lige over symphysis pubis, eller, hvad der er meget mere sandsynligt, nedenfra gennem perinæum. Læsionen tyder altså på rå mishandling, være sig umiddelbart før eller efter døden«. Om kvæstelsen i hovedet siges: »I den forreste del af venstre tindingeegn fandtes et 6—7 ctm. (2½ tom.) langt brud, som strakte sig buformigt gennem sidedelen af os frontis nedenfra opad

1) Pag. 369: *quidam ex impiorum caterva lancea per fenestram intromissa latus ejus perforat et œdem sacram sanguine cruentat. At ipse ... Benedicto fratre suo, certaminum collega, vulneribus admodum saucio assistente, amplexato et pacis osculo dato, brachiis in crucis modum extensis, membrisque solo ante aram sacram expositis ... Jesum interpellat ac ... secretum misericordiae sempiternae ... intravit.*

2) Fornmannasögur, XI, 274-76.

indtil satura coronalis, visende sig på den indvendige side som en uregelmæssig korsformig splintring af lamina int. På grund af mangelen af de tilgrænsende bendele kunde bruddets oprindelige udstrækning ikke bedømmes. Det kan meget godt hidrøre fra et-i-levende live modtaget voldsomt slag i tindingen, som da må antages at have strakt den sårede til jorden, om end ikke nødvendigvis at have medført døden umiddelbart; men muligheden af en noget senere hovedet påført vold kunde ikke udelukkes.¹⁾

Det umiddelbare resultat, som prof. Schmidt drog af disse iagttagelser var dette, at kong Knud var strakt til jorden ved et stenkast, og at man derpå, efterat have fået den værgeløse mand i sin magt, havde tilføjet ham det forsmædelige banesår ved at løfte ham op fra jorden i benene og nedfra bore spyddet ind i underlivet. Denne opfattelse sætter kildernes beretning i et helt nyt lys.

At kong Knud var mishandlet så rådt og hånligt, egnede sig ikke til at overleveres eftertiden umiddelbart; den kirkelige tradition frigjorde sig med stor frejdighed fra slige inkonvenienser, som det alt fremgår af de ældste tiders martyrhistorier. Af det videnskabeligt dokumenterede faktum tror jeg at man er berettiget til at dragé to slutninger. For det første den, at krønikens spydstik i siden og sagaens forræderske sværdstik er to lige berettigede forskellige forsøg på at omdigte virkeligheden; kirken foretrak det hellige sår af et spyd i siden, som kongen da modtager liggende i korsform; den mere folkelige tradition lod forræderen gentage sit forræderi og fælde kongen på nært hold. At det sidste i og for sig er mere sandsynligt, følger af sig selv; et kastespyd slynget ind ad et lille højtsiddende vindue med en sådan kraft, at det kan fælde en liggende mand — Ælnoth lader ham da også først senere lægge sig ned, men vi skal jo holde os til de ældste beretninger — vidner mere om den

¹⁾ Helgenskrinene i st. Knuds kirke i Odense, s. 26.

gode vilje til at forherlige kongen end om hensyn til virkelige forhold.

Det andet, som med nogen føje kan sluttet af det fremdragne faktum, er dette, at fortællingen om den mishandling, den sårede Benedikt var udsat for, har sin oprindelse fra nødvendigheden af at indrømme, at der overhoved var øvet vild råhed. Den ældste kilde nævner intet om en mishandling af Benedikt, ligesålidt som sagaen véd andet end at han faldt i kampen; det er først Ælnoth, som fortæller om den uhyggelige scene, efterat kampen iøvrigt er til ende.¹⁾ Dette synes at være et yderligere forsøg på at lægge beretningen således, at den kunde absorbere enhver afvigende indiskret tradition. Det skal her kun bemærkes, at undersøgelsen af Benedikts ben stadfæster, at han ikke har været genstand for nogen særlig mishandling.

Spørgsmålet er nu, om sagaen kan have ret i sin fortælling, at kong Knud efter at have fået det svære slag i hovedet fortsatte sin salmesang siddende foran alteret, hvorfra han endog senere rejste sig op til samtale. Prof. Schmidt besvarer det i sin erklæring (af Nov. 1874) afgjort benægtende; men det mærkelige er, at der netop et år efter at denne var afgiven kom til at foreligge et tilfælde, som fuldstændig forandrede hans opfattelse.

Ved pløjearbejdet på en større gård på Sælland hændtes det nemlig d. 10 Nov. 1875, at forkarlen i kådhed slyngede brændevinsflasken hen imod en gruppe af karle, som stod i 15 alens afstand fra ham, og traf en af dem i baghovedet. Det sortnede et øjeblik for hans øjne og gjorde derefter ondt, men han vilde ikke gå hjem fra sit arbejde; efter at

¹⁾ Benedikts undvigelse fra kirken, muligheden af overhoved at undkomme, og den vilde blodtørst overfor en yngling, som havde deltaget i forsvaret af sin broder, medens der ellers intet siges ham på, er lige usandsynlige.

have pløjet et par timer og flere gange at have stanset af smerter, satte han sig på en grøftkant og døde, før han kunde føres hjem. Ved obduktionen viste det sig, at han var død af en forblødning i hjernen: »ved undersøgelsen af hjerneskalen fandtes en fissur af c. 4 tommers længde, begyndende på os bregmatis lidt ovenfor øret, strækkende sig igennem pars squamosa ossis temporis i en bue med konvexiteten vendt fortil igennem den midterste hjernegrube, endende hen imod spidsen af pars petrosa«¹⁾. Prof. Schmidt erkendte, at der her forelå et tilfælde, i det væsentlige lig det i Odense iagttagne, og han eksperimenterede derfor med hjerneskal og flaske for at fremkalde lignende brud. D. 7. Jan. 1876 holdt han foredrag herom i det medicinske selskab, idet han udtrykkelig udtalte den opfattelse, at sagaens beretning efter det foreliggende ikke mere vilde kunne forkastes²⁾.

Det vil herefter ikke være tilstrækkeligt at affærdige Knytlinga med et par ord ud af en individuel opfattelse af dens pålidelighed; vi får virkelig tage den med i beregning. Lad os da se på dens fortælling om »det andet skrin«.

Først et par ord om selve teksten. Dr. P. siger, at der af denne saga kun findes »et eneste membranbrudstykke«, ikke ældre end 15. århundrede. At dette ikke er rigtigt, vilde han have kunnet se af fortalen til den trykte udgave; thi her gives der oplysning såvel om det større brudstykke (omfattende 104 af dens 220 sider), som om en hel række mindre blade. Blandt disse findes heldigvis netop det pågældende sted i håndskrift fra omtrent år 1300. Efter dette, der desuden har flere interessante varianter til den trykte tekst, gengives det her, således som Dr. Finnur Jonson har

1) Det kgl. sundhedskollegiums årsberetning 1875, s. 166.

2) Desværre nåede prof. Schmidt ikke at få resultaterne af sine undersøgelser nedskrevne, således som han udtalte det som sin hensigt.

havt den godhed at afskrive det, med angivelse af forkortningerne:

Þa var ok or jörðu tekin su kista er lik Benedict [k] broður hafði i verit lagt ok voro sar hans aull groin þau er horft háufðu at helgum domi knuz konungs [] let Eiríkr konungr gera skrin virðuligt ok þar var i lagðr heilagr domr knuz konungs ok var skrinitt sett yfer alltara [i o]ðru skrini hvilir Benedict konungs broðir i oðins ey a fjoni i þeirri saumu kirkju er nu er helgut knuti konungi veiter guð firi hans bœner ok arnaðar orð mikla miskunn ok margar jarteiner.

Der er i denne beretning, som jeg alt i mit første indlæg gjorde opmærksom på, to selvstændige led, som indbyrdes supplerer hinanden; Dr. P. omtaler kun det ene. Først er der den legendariske tradition, at de af Benedikts sår, som i graven havde vendt henimod hans broder, var lægte, da han toges op af graven; dernæst den faktiske meddelelse fra samtiden, at han hviler i Odense i et helgen-skrin ligesom broderen. Vil man nu benægte rigtigheden af dette sidste, så er det ikke nok at slette en sætning af teksten; man må også benægte forudsætningen for den legendariske traditions mulighed: at han overhoved er tagen op af graven.

Når Dr. P. for at blive af med de ord: »i et andet skrin hvilir Benedikt«, giver en kun halv forståelig antydning af, at jeg skulde »have fornemmelsen af at der netop på dette sted kunde være tale om et indskud«, så må jeg gentage, hvad jeg derom har ytret. Ved at se på den trykte udgave, der sætter punktum før og efter: »i et andet skrin hvilir B. i Odense på Fyn«, »lyder stedet som et indskud«; men ved med håndskriftet for øje at befries for denne tegnsætning — det nyere håndskrift, som jeg da benyttede, har nemlig atter et skilletegn efter »Benedikt« — må dette indtryk falde bort eller i alle tilfælde indskrænkes til kun at gælde ordene: »i Odense på Fyn«. Med noget kendskab til håndskrifter fra middelalderen véd man nemlig,

at den slags forklarende anmærkninger jævnlig af senere læsere er tilføjede i margen, fordi de ikke som den oprindelige forfatter tør forudsætte, at alle og enhver er på det rene med en eller anden detail. Det er da fuldstændig berettiget at antage, at en afskriver eller en senere ejer af bogen ved siden af en text som denne: »I et andet skrin hviler Benedikt. I den samme kirke, som nu er helliget Knud, viser gud megen miskund og mange jertegn for hans forbøns skyld«, ansér det for nødvendigt i margenen at tilføje: »i Odense på Fyn«, som forklaring til »samme kirke«, og at en senere afskriver så optager det i texten, og da, som det så ofte sker, på et mindre rigtigt sted. Vil man derimod gå videre og påstå, at en selvstændig efterretning er indskudt eller indkommen på denne måde, da må man have enten håndskrifter af ældre datum, eller en forstyrrelse i textens oprindelige konstruktion, eller endelig en bestemt påviselig saglig grund at gå ud fra. Det individuelle skøn af en forfatter, som står fjernt fra den slags undersøgelser, er her aldeles betydningsløst.

Indtil det modsatte godtgøres med uimodsigelige grunde af sproglig eller historisk natur, får det stå fast, at Knytlingesaga, der i disse partier viser sig at have havt gode indenlandske kilder til sin rådighed, har opbevaret både en ægte legende, hvis forudsætning er, at Benedikt blev tagen op af graven, således som man tog helligdømte mænd op, og den efterretning fra sin samtid, at der i Odense fandtes et »andet skrin« med hans helgenlevninger.

Det er bleven gjort stærkt gældende imod tanken om, at kongebroderen Benedikt skulde være bevaret i det andet skrin i Odense, at vore egne hjemlige kilder intet beretter derom eller overhoved om hans hellig-

dom. Jeg har i mit første indlæg gjort opmærksom på, at der ikke kan drages nogen slutning af denne tavshed, da vore kilder på dette område er så tarvelige og mangelfulde. Alligevel er det lykkedes ved fortsatte undersøgelser af de opbevarede efterretninger at finde uforkastelige vidnesbyrd om hans helligdom fra den nærmeste samtid. Før vi imidlertid går over hertil, skal jeg fremsætte et par bemærkninger om den slags kanonisationer i det hele taget.

Som bekendt var antallet af de »folkedømte« helgener langt større end kirkens orden tillod at anerkende. Der måtte ved kanonisationen tages et dobbelt hensyn, det ideelle og det praktiske. Dette sidste kunde i visse tilfælde kræve, at man ikke tog det for nøje med beviserne, man trængte til en lokal eller national helgen; men i de fleste tilfælde måtte kirken holde igen, enten fordi den udpegede kandidat ikke kunde holde mål, eller fordi antallet blev for stort, tilstrømningen til de salige boliger for overvældende.

Allerede i mit første indlæg nævnte jeg i den henseende den omtrent samtidige Asvard fra Slesvig, der med sine 28 munke blev martyr ved Vendernes store overfald 1066. Fortællingen herom er aldeles på det rene med, at alle disse mænd er lige hellige, de kaldes sancti, martyres osv. Alligevel findes senere Asvards ben frem ved en vandprøve: først flyder hans ben ovenpå, medens de andre synker, derpå synker de ved kontraprøven, medens de andre svømmer ovenpå. Som følge heraf får han sin særlige grav og gør sine særlige jertegn; senere føres han til domkirken i Ratzeburg, og de andre går da så småt i glemme.

I Norge tales der i de ældste love om Seljemændene, det var de hellige mænd, hvis ben fandtes på øen Selø og som sagdes at være kommen vesterfra. Legenden fremhævede, at en kongedatter Synnøve havde stået i spidsen for deres tog. Senere bliver »Seljemannemesse« en tom be-

tegnelse for den gamle helgendag, medens Synnøve føres til bispekirken i Bergen og bringer de andre i forglemmelse¹⁾.

Omvendt kan en særlig fremragende helgen fremkalde trangen til at helligdømme også hans nærmeste fæller. Et slående eksempel i den henseende er netop den engelske st. Alban. Han blev »genfunden« i året 793, men henved 400 år efter toges hans lærer Amfibalus op af graven tilligemed levningerne af 9 af deres ledsagere. Begge helgener viste sig i den anledning i syner og drømme, og 1178 fandt den højtidelige optagelse sted; da Albans skrin blev båret Amfibalus imøde, blev det så let, at to mand, ja én, magelig kunde bære det, medens der ellers var byrde nok for fire. I året 1186 fandt derpå hans »translation« sted; der var lavet et kostbart skrin, delt i to dele; i den ene ende lå Amfibalus og 3 fæller, i den anden de sex andre²⁾.

I begge retninger har noget lignende fundet sted i Odense.

De ældste beretninger om tildragelserne 1086 er, som før nævnt, mindetavlen og »elogium st. Kanuti«. Hvad den første angår, da kan den, som direktør Herbst har eftervist, ikke antages at have været nedlagt i helgenskrinet, således som Birkerod beretter; hvad der fandtes her var det af Ælnoth meddelte »epitaphium«, et ærevers over den hellige konge³⁾. Den må derimod antages at have været optegnet på en slags mindetavle, hvad enten denne nu har været ophængt i kirken eller på anden måde opbevaret på et særligt sted. Birkerod siger, at det var en metalplade (tabula ænea), som indeholdt en brevis cædis ipsius historia, men da han tillige påstår, at den fandtes i skrinet, bliver det uvist, om man skal antage, at en sådan tavle i refor-

¹⁾ Scr. III 586. Flateyrbok I 246. Storm, Monumenta, XXXXI, 145.

²⁾ Gesta abbatum, I 192. 199. 205, 491 ff.

³⁾ Scr. III 389. Helgenskrinene, s. 41.

mationstiden er bleven kastet ned i den for at bevares, eller om han skriver ud af en mangelfuld kundskab og forvexler den med epitafiet, som han tror havde sin plads uden på skrinet.

Indskriften på denne mindetavle er nu opbevaret i en hel række, som det synes indbyrdes uafhængige gengivelser. Det er alt forhen omtalt, at den er optagen i nogle håndskrifter af Ælnoth, medens den dog mangler i det ældste og bedste af dem (fra Dost); ligeledes er den optagen i Peder Olsens uddrag af samme forfatter, efter en selvstændig, noget afvigende text. Endvidere findes den hos Ole Worm i hans »Fasti danici«. Med udeladelse af navnene på de 17 stridsmænd og med optagelse af forræderens navn er den optagen i de lectiones, som brugtes på st. Knuds højtid; den er delt i to lectiones, hvorefter der fortsættes med uddrag af Ælnoth. Endelig findes den optegnet af Kornelius Hamsfort »ex veteri membrana«¹⁾. De sidste to former er ikke medtagne ved de overvejelser, som anstilles over den i værket om helgenskrinene.

Af de forskellige tekster er Hamsforts utvivlsomt den bedste. Denne historiske forfatter var som bekendt arving og bearbejder af sin faders rige samlinger og optegnelser, som begyndte ved den tid, da han fik Odense bispegård i forlening til deri at oprette et apothek (1549); det kan derfor ikke undre os, at han på dette punkt er særlig godt underrettet²⁾. Indskriften lyder herefter, med de smårettelser, især i navnene, som kan hentes fra de andre kilder, således:

Anno incarnationis dominicæ MLXXXVI in civitate Othonisia gloriosus rex et protomartyr Danorum Canutus pro zelo christianæ religionis et justitiæ operibus, ut Christus a proprio conviva tra-

¹⁾ Scr. III 371. 324. 395. 410. 420. Fasti Danici (1643) p. 28 (Helgenskrinene s. 24). Dänische Bibliothek IX 380 (Scr. VII 218).

²⁾ Rordam, Monumenta. I 667. 674. 689. 698.

ditus¹⁾, in basilica sancti Albani martyris, per eum paulo ante de Anglia in Daciam transvecti. post confessionem delictorum sacramento munitus dominici confessoris ante aram manibus solo tenus expansis in modum crucis latere lanciatus est sexto Idus Julii et sexta feria, mortem pro Christo passus, in ipso requievit. Occisi sunt et ibidem cum eo frater ejus nomine et gratia martyrii Benedictus, ac 17 sui commilitones, videlicet Asmundus, Blaco, Suen, Ago, Thurgot, Bernhardus, Guthmar, Æskil, Tokki, Palni, Atti, Suno, Rosten, Milo, Radulphus, alter Thurgot, Vilgrip, qui omnes sicut dei gratia cum suo rege ac domino socii passionum fuere, ita consolationis et præmii cum eo consortes erunt²⁾.

De to fremhævede steder vidner, som det vil ses, i forening om den opfattelse, at ikke blot Knud, men også hans fæller, særlig broderen Benedikt, har været priste salige (beati). Disse udtryk har dog ikke fået lov til at stå uforandrede. Slutningen er således i alle andre bevarede gengivelser forandret til . . . consortes cum eo fieri meruerunt, og det først fremhævede om Benedikt er helt falden bort i de kirkelige tekster, som er brugte ved mindefesterne, ligesom det er udeladt i Peder Olsens iøvrigt fuldstændige version, der vel også har en officieel kirkelig oprindelse. Det er derimod bevaret hos Ælnoth og i den Wormske text.

Dette spor af en oprindeligere opfattelse af kampens ofre som sand-hellige allesammen er ikke enestående. Således siger Ælnoth, at Albanikirken ved deres blod ikke vanhelligedes, men, som det er tilladt at tro, fik en ny indvielse (duce igitur . . . cum . . . athletic . . . interempto, eodemque sacrario occisorum cruore non jam violato, imò iterato, ut credi fas est, consecrato . . . p. 373). I brevriariet fra Århus hedder det på samme måde: »Fratrem

¹⁾ Lectiones i Odense indskyder her: sic ipse a suo familiari Piparo nomine lucri causa proditus. — De tilsvarende i Lund og Roskilde har navnet Blacco.

²⁾ Dänische Bibliothek IX 380. Scr. VII 218.

regis, egregium juvenem Benedictum nomine, nec non et alios 17 fideles propugnatores domini sui insanus populus interemit, quos sibi conjuctos in celis credimus, sicut sibi fideliter in terris astiterunt« (III 403).

Skulde der imidlertid i den henseende endnu være nogen tvivl, da må den helt forsvinde overfor den i den ældste krønike foretagne forandring. Denne krønike er skreven vistnok meget kort efter optagelsen af graven 1095, og senere, som det må antages, produceret i Rom for at udvirke Knuds kanonisation. Før den imidlertid kom til Rom, er den umiskendelig bleven brugt til at læses op i original eller oversættelse; den tiltaler sine tilhørere — (ammonemus vel obsecramus vos, qvi hæc audituri estis, ut intento corde consideretis . . .) — bruger livlige udråb: quid igitur? — quid multa? — dico — inquam —; fortæller, at Jyderne kom »til os« (i Odense) osv. Som opbyggeligt skrift er den endvidere delt i tre afsnit, hvert endende med et . . . »in secula seculorum, amen!« Det første omtaler Knuds ungdom og fredelige regerings handlinger; det andet fortæller om »den gamle slanges« anslag og kongens konflikter, indtil drabet i Albani kirke; det tredje omtaler optagelsen af graven og de dertil knyttede jertegn¹⁾.

Hvad fortæller nu denne ældste officielt-kirkelige fremstilling af helgenhistorien om kongens broder og ledsagere? Den siger, at de fulgte Knud til kirken, men har ikke et ord tilovers for deres skæbne der. At dette strider ikke blot mod den umiddelbare følelse for kampens betydning og disse mænds troskab, men også mod hin tids veneration for de faldne, der jo giver sig så tydelig til kende i mindetavlen, er indlysende. Hvor kan da forfatteren af disse optegnelser, der så stærkt har lagt an på at gribe sine tilhørere, have udeladt dette første og menneskeligt mest betydningsfulde

1) Scr. III 317. 321. 322.

tegn på kongens høje værd, at så mange brave mænd vil-
ligt gik i døden for ham? —

Til al lykke er der imidlertid i brevvariet fra Odense opbevarét en ældre og fuldstændigere form af krøniken på dette sted, som udfylder denne mangel på den mest tilfredsstillende måde. Udgiveren har lagt mærke til, at denne »lectio prima« er udskreven af elogiet, men har ikke set, at den har en betydningsfuld tilføjelse. Stedet lyder således:

... nam crucis in modum manibus expansis ad altare sancti Albani martiris transfixus est in latere cuspidis mucrone. Summa et unica salus est egris mortalibus, quod electos suos ita Christus celis divisit ac terris, ut spiritus celesti habitatione dignos superis admitteret, et terra terrena dimitteret. — Cum quo Benedictus fidus germanus armis occubuit amicorumque vel militum manus neci causa justicie succubuit. Et quia corpora sua victimas deo optulerunt, regna celestia laureati intrare meruerunt. Nunc amicti stolis albis agno cum palmis astant, optata beneficia omnibus se hic invocantibus prestant. Itaque, ut dictum est, sexto Idus Julii sic occubuit etc.¹⁾.

Hvorledes skal nu denne udeladelse i den udgivne text forklares? Må det ikke antages, at skriftet er kommen til Rom i sin oprindelige skikkelse, men at man her ikke har kunnet indlade sig på en kanonisation en masse og derfor har slettet det fremhævede stykke af mindeskriftet? For at købe Knuds anerkendelse af kirkens øverste biskop har man da i Danmark måttet finde sig i at opgive de andre, der af folkemeningen og af den nationale kirke sættes ved hans side. Man måtte da også forandre den officielle text i mindetavlen og i de påbudte lectiones; Ælnoth, den

1) Scr. III 402. Man lægge mærke til, at det ejendommelige udtryk »laureati« om martyrerne genfindes i hovedstykket, p. 321, l. 5. — Sml. Johannes' åbenbaring, 7, 9, 13 ff. 20, 4. 6. (Vulgata).

kongelige historiograf, røber kun lejlighedsvis den offentlige mening.

At denne omsider gjorde sig gældende, fremgår af Knytlingas fortælling. Man kom til et kompromis mellem de to modsatte opfattelser, den officielle og den nationale, idet Benedikt toges op af graven og skrinlagdes ved sin broders side som helligdømt af en uimodståelig folkemening. Han havde jo i henved 9 år ligget sammen med sin broder under Albani kirkegulv, ligesom han jo også i livet havde stået ham nærmest; det gik da her som i Ratzeburg, at hele flokken hædredes i den ene repræsentant. Om dette er sket kort eller længe efter Knuds optagelse, derpå kommer det ikke an; men efter al sandsynlighed var det ikke så meget længe efter, siden Knytlinga kunde henføre det til kong Eriks tid.

Efter således at have gennemgået kildernes vidnesbyrd om Alban og Benedikt, står det endnu tilbage et øjeblik at dvæle ved de enkelte spørgsmål, som iøvrigt har været fremme i debatten og endnu kan have nogen interesse.

Vi møder her først kong Valdemars brev af 1180, i hvilket han omtaler sine frænder i st. Albani kirke. Dr. P. bebrejder mig her at have givet en unøjagtig og misvisende oversættelse af brevets udtryk, men noget sådant kan jeg ikke indrømme. Kong Valdemar føler sig særlig forpligtet overfor Odense kirke: »tum eo quod venerandæ sanctorum reliqvæ in ea (ecclesia) contineantur [qvos sicuti nostros extitisse propinqvos, ita pios apud deum patronos esse gaudemus], tum quod« etc.¹⁾ Tanken heri havde jeg gengivet ved, at kongen »glæder sig over i dens helgener at have frænder og fromme forbedere hos gud«; men min ærede

¹⁾ Således rettere efter Pontoppidan, *Annales* I 454. Sml. Thor-
kelin I 262.

modstander mener, at det gør »en ikke ringe forskel«, at der strængt oversat står: »relikvier af helgener, som var hans frænder«, medens min gengivelse skulde gøre det nødvendigt at antage, at enten jomfru Maria eller st. Alban måtte være i slægt med ham. Jeg kan dog ikke tage udtrykket »kirkens helgener« i så snæver betydning; som forhen omtalt er relikvierne i sig selv intet uden et pant på helgenens nærværelse som forbeder, og det Valdemar fortrøster sig til, er ikke at der ligger ben af hans hellige frænder i denne kirke, men at disse er levende tilstede i den og rede til at være hans forbedere hos gud. Skal de så ikke kunne kaldes »kirkens helgener«, véd jeg ikke hvorledes vi skal bære os ad med at få dette begreb bragt ind under et fornuftigt synspunkt.

Såmeget om formen og ordlyden. Med hensyn til realiteten indrømmer jeg, at brevet ved ikke udtrykkelig at nævne, hvem der menes, træder ud af rækken af de brugelige bevismidler. Kun med det for øje, som vi véd af andre, med brevet samtidige kilder, illustrerer det yderligere »det andet skrin« i Odense. Og kun på denne måde har jeg anvendt det i mit første indlæg.

Vi har dernæst det ominøse hul i dette andet skrin. Det siges at være råt udskåret, om end i en regelmæssig firkant, 3 tommer højt og $2\frac{1}{4}$ tommer bredt, det er usymmetrisk anbragt, i skrinets ene endestykke, og forstyrrer den oprindelige plan i dets hele ydre. Dertil kommer, at der intet tilsvarende hul findes i st. Knuds skrin.

Fuldmægtig Burman Becker fremsatte som bekendt den gisning, at det var et »kikhul«, til hvilket han anførte flere sidestykker; men herimod gør Dr. P. gældende, at der da vilde have været samme anledning til at lave et sådant i st. Knuds skrin; fremdeles at man dog ikke vilde kunne se noget ind ad et sådant hul, og at den oprindelige mester aldrig vilde have kunnet gøre et sådant brud på sin egen plan.

Også på dette punkt lider imidlertid forfatterens ræsonnement af denne påfaldende udvorteshed og mangel på forståelse af middelalderens tankegang, som vi gentagne gange er stødt på i det foregående.

Hvorfor mon den bedende, der står eller knæler ned foran et helgenskrin, vil have en sådan åbning ind til dens helligdomme foran sit øje? Mon det er for at se på benene, følge deres linjer nedover, eller observere en edderkop, der er ifærd med at spinde sit net mellem ribbenene? Eller er det dog ikke snarere for at have visheden om helligdommens umiddelbare nærværelse foran sig, at se den uden dække, således som den troende i sin bøn ønsker at se det helligste? Vi kender jo denne overtro fra alle tider, at ånderne ses gennem visse åbninger, når øjet er opladt for det.

Og så det usymmetriske i hullets anbringelse, og den iagttagelse, at det er andre end den oprindelige kunstner, som har udskåret det; hvorledes kan dog den mand, der stadig færdes mellem middelalderens mindesmærker, finde det påfaldende? Findes der mon en eneste kirke fra en noget ældre tid, i hvilken ikke de skiftende slægter har efterladt sig vidnesbyrd? Hvor ofte er ikke det oprindelig skønne anlæg forstyrret af rå tilføjninger og omdannelser, klodsede buer, forstyrrende tilbygninger, meningsløse sammenstillinger, overmaling af ældre malerier, osv. i det uendelige; hele middelalderens bygningshistorie er jo hos os ikke andet end ophobninger af de sandsynligste forklaringer af den slags forhold. Tingen er jo den ganske naturlige, at hver følgende slægt har samme ret som den foregående til at gøre sig det overleverede så nyttigt og opbyggeligt som den kan; det går hermed som med hatten i Gellerts fabel, der gik i arv fra fader til søn gennem mange led; hver følgende ejer forandrede dens form, men den gjorde stadig samme nytte og blev stadig sat lige højt. Hvad er der da at undres over, at i en senere tid Benediktus's skrin kom i en priors eller en biskops eje, som satte pris på at få en

sådan åbning i den; for hvem det var vigtigere at sørge for sin og klosterbrødrenes opbyggelse end at bevare en forsiring i sin oprindelige skikkelse? At hullet blev »råt«, er ikke så underligt, da en håndværker neppe føler sig så fri overfor et skrin, som står over alteret og rummer en helgen, som den oprindelige konstner har følt sig overfor et skrin, som stod i hans værksted; og at det blev anbragt usymmetrisk kunde jo ophavsmanden være ligegyldig for, når det kun kom til at stå ham for øje i den stilling, i hvilken han ønskede at se det¹⁾. Hvad mon Dr. P. vilde sige, om nogen vilde forklare ethvert råt brud i en kirkes murværk med tilhørende billeder osv. som frembragt af indbrudstyre.

At nu Benediktus's skrin blev gennembrudt på denne måde, medens st. Knuds blev urørt, kunde jo have sin ganske naturlige grund i deres forskellige bestemmelse; st. Knud stod ikke blot til skue for alle, men skulde til sine tider bæres ud omkring, ofte vel netop i ondt vejr og under andre vanskelige forhold. Tilmed måtte man her være langt mere varsom overfor helligdomsrøvere, være sig blandt lægfolk eller klerke. At Benediktus's skrin ikke således stod til skue eller var tilgængeligt, er en selvfølge; det havde sit særlige kapel, — hvis det da er tilladt at henføre det Benedikt-kapel, som var under opførelse 1357, til skrinet, skønt vi ganske vist ikke har nogen udtrykkelig hjemmel for det. Men en vis sammenhæng synes der unægtelig at være i alt dette.

¹⁾ Til sammenligning kan anføres, hvad der siges om opstillingen af st. Albans nye skrin under abbeden Simon (1163—83): — *suo loco eminentiori, sc. supra majus altare, contra frontem celebrantis collocavit, ut in facie et in corde habeat quilibet celebrans missam super idem altare martyris memoriam.* — De mange som omkring hullet, som Dr. P. omtaler, kan have fastholdt et trådgitter, som findes andensteds under lignende forhold.

Så er der endelig skrinenes skæbne efter messetjenestens kuldkastelse. I grevens fejde trængtes st. Knuds kloster hårdelig. 1534 kom de grevelige til Fyn, og prioren Kristen Povlsen har optegnet, hvad Kristoffer krævede af ham. Først måtte han give 1000 mark danske; derpå fik han brev om at sende »alt det guld, sølv og klenodjer, som fandtes udi st. Knuds domkirke, ihvad somhelt det være eller nævnes kunde, intet undertagen uden fire kalke«, og andendets tilføjes, at klostret måtte yde 800 lod sølv i skat. Men dette var endda kun veernes begyndelse. Da Kristian III var bleven valgt til konge, betragtede han Fyn som en oprørske provins og særlig Odense som en frafalden stad. Efter slaget på Øxnebjerg overgaves den til plyndring, og strax efter måtte øen betale en sølvskat, for hvilken der fra samme sommer og efterår er bevaret kvitteringer på over 40,000 lod sølv. Året efter blev der atter udskrevet en sølvskat over hele landet, at betale i Roskilde i Juli måned; klostrene skulde i alt yde 58,000 lod, deriblandt st. Knuds de 4000. Da der ikke kunde være tale om at skaffe alle disse penge af en kassebeholdning eller af de årlige indtægter, tillodes det klostret at pantsætte jordegods, en tilladelse, som gentoges, da det 1543 skulde bidrage til dækning af rigets gæld. Men desuden tillod kongen 1536 prioren at tage en del af sølvskatten »af et skrin her i kirken«. Dette udførtes i overværelse af to guldsmede fra Odense, som strax prøvede metallet og erklærede det for godt rent sølv; det var altsammen forgyldt. Imidlertid meddeltes det senere prioren af rentemesteren, at et forgyldt billede på omtrent 30 lod alligevel havde vist sig at være kobber, hvorfor han måtte levere andre 500 lod rent sølv i åbod¹⁾.

¹⁾ Danske magazin II 69. (efter håndskriftet Gml. kongl. saml. 851. fol.) 3. række V 142 f. 313 f. St. Knuds kloster solgte dengang bl. a. sit jordegods på Silt, som det havde fået af kong Nils. Dipl. Flensb. II 956. 1543 solgtes godset på Ærø for 1800 rdl. D. mag. 3. r. V 236.

At der her tales om st. Knuds skrin, kan vel ikke være tvivlsomt. At klostret endnu dengang skulde have havt et pengeskrin, hvis indhold det fik kongens tilladelse til at benytte, er mere end naivt. Sammenhængen er vistnok den, at man alt forhen uden betænkning havde plyndret Benedikts skrin, men at ærbødigheden for st. Knud holdt munkene tilbage fra at forgribe sig på denne kongelige helgen. At han nu med kongens tilladelse kom til at dele skæbne med sin broder og at plyndringen blev endnu grundigere, da nøden var så meget større, kan ikke forundre; af det første skrin er der dog bevaret nogle forsiringer, af det andet intet.

Så var det at st. Knuds skrin blev genfundet d. 22. Januar 1582. Der haves som bekendt to indbyrdes uafhængige efterretninger om dette fund, den ældste skyldes Ole Worm (1626), den anden Thomas Birkerod (c. 1700); Pontanus (1631) omskriver den første. Ole Worm fortæller da, at skrinet blev fundet den nævnte dag »cum pro reparanda æde ipsi (st. K.) dicata, sacellum, in qvo positus erat, immutaretur«. Birkerod derimod siger, at skrinet siden translationen den 19. April 1101 havde sin plads »in hoc eodem . . . sacello ad latus templi australe«, indtil kirken i året 1582 restavreredes på dette sted, ved hvilken lejlighed da kansleren Nils Kås lod det nedbryde: »remanentibus adhuc parvulæ januæ vestigiis in muro, qva introitus in hoc sacellum erat«¹⁾.

Overfor disse afvigende beretninger har man opstillet forskellige forklaringer. Man gav tidligere i reglen Birkerod fortrinet som den bedst stedkendte og den, der nøje påpeger stedet; hr. Burman Becker har fulgt den modsatte vej, idet han fortolker Worms sacellum som brugt om koret, således som også Pontanus har opfattet det²⁾. Denne sidste fortolkning er nu vistnok den ene rigtige, om

¹⁾ Worm, Fasti (1643) p. 28. Westphalen IV 1439 (Scr. III 389).

²⁾ Rerum Dan. hist. p. 199: Chorus, ut vocant, ecclesiæ d. C. instauraretur.

end beviset må føres noget afvigende. B. siger nemlig, at oversættelsen af *sacellum* som kor istedenfor kapel berettiges ved Saxes brug af ordet i sin omtale af Roskilde domkirkes ældste stenbygning. Dette er imidlertid aldeles uholdbart, thi dels taler Saxe ikke her om koret, men om den hele kirke, dels vilde det være utilladeligt at overføre hans talløse sprogfriheder til andre forfattere. Hvad der imidlertid er afgørende er, at Ole Worms samtidige Anders Vedel forstod ordet således, og det samme ses af Pontanus¹⁾.

Men selv om det altså må antages for givet, at st. Knuds skrin 1582 fandtes i den del af kirken, der betegnes som koret, er dermed ikke sagt, således som B. mener, at det stod i den senere niche. Alt J. Helms fortolkede rigtig *sacellum* og *chorus* som lønkirken under korgulvet, der 1584 modtog den første murede grav og altså må antages at være bleven udlagt kort tilforn, og for nylig har stiftsprovst Damgård udtalt sig udførligere for den samme opfattelse²⁾. Først 1582 kan skrinet antages at være bleven indsat i nichen.

Tilbage står da Birkerods fortælling med den bestemte påvisning af et lille kapel på kirkens søndre side som skrinets findested. Denne ivrige oldgransker levede i mange år på selve stedet og havde daglig kirken for øje; han samlede omhyggelig alle mulige efterretninger om dens og byens fortid, bl. a. for at levere en ny udgave af *Ælnoth* med vidtløftig kommentar. Blandt sine hjemmelsmænd nævner han samleren prof. K. J. Lund ved gymnasiet, som havde set og taget afskrift af den mindeplade, som fandtes i skrinet; han var født 1596 og døde 1672³⁾.

1) Burman Becker, p. XII. Vedels Saxo (Wegeners udgave) p. CCXLVII.

2) N. H. Høyens skrifter II 490. Kirkehist. samlinger, 3. række, VII 128.

3) Westphalen IV 1437 (Scr. III 386). Thomas Birkerod var født i Odense 1661, men hans fader prof. Jakob B. kom alt til gymnasiet 1655.

Men det er da også vanskeligt at indsé, hvad der egentlig er til hinder for at tillægge hans ord samme vægt som Worms. Der er jo vitterlig to skrin, medens de to forfattere hver kun taler om ét; mon det da ikke er det rimeligste at antage, at de taler hver om sit? Hvorledes denne nærliggende udvej har kunnet undgå de mange kløgtige mænd, som har syslet med dette spørgsmål, er næsten gådefuldt.

At et kapel nu virkelig blev nedbrudt kort efter at st. Knuds skrin var fundet, ses af et kongebrev af 15. Juni 1582, som pålægger stiftøvrigheden at nedbryde »den gamle kapel norden op til st. Knuds kirke«, der var »bygfalden både på mur og tag«. At det ikke er dette kapel, Birkerod sigter til, er klart, da han taler om kapellet på sydsiden. Dette blev først fuldstændig fjernet i året 1619: Jesper murmester fik da 5 rdl. 3 mark for at afbryde 6300 mursten »af en gammel nedfalden kapel på kirkens søndre side«. Kapellet på nordsiden var langt aneligere, opført af biskop Mogens Krafse ved år 1464, og brugtes, som det synes, efter reformationen til landemode; det på sydsiden var lille, kun 6 alen dybt fra indgangsdøren. Da der ikke nu findes spor af andre kapeller end disse to, må det med nødvendighed antages, at det var dette sidste, som omtales alt 1357 som »Benedikts kapel«; den endnu synlige indgang peger tilbage til kirkens ældste former. Men i dette kapel fandtes ved nedbrydelsen efter Birkerods påstand et helgenskrin, som han efter traditionen ganske naturlig identificerede med det af Worm omtalte st. Knuds skrin. Når det blev fundet, vil det nu være vanskeligt at oplyse; men det må vel antages at have været nogen tid, ikke længe, efter det andet. I sommeren 1582 blev det nære kapel fjernet; men atter d. 8. Jan. 1584 udgik der kongebrev til kirkerne i stiftet om at komme st. Knuds bygning til hjælp, da den endnu ikke var »færdiggjort«. I disse år har man da uden al tvivl taget alle de overflødige bygninger bort

for at anvende stenene, og således må også Benedikts kapel være bleven fjernet; at en del af muren blev stående, tyder nærmest på, at det ikke har lønnet sig at nedbryde alt det gamle murværk, hvorfor en stump har fået lov til at stå til 1619, da pladsen skulde planeres og et våbenhus opføres¹).

Men når vi således véd, at der omtrent samtidig blev fundet ét helgenskrin i koret (lønkirken), og et andet i Benedikts kapel, ligesom de begge blev indsatte i en fælles niche, hvor de atter opdagedes 1696 og 1833, — så ligger det ikke fjernt heri at se en yderligere stadfæstelse af, hvad så vægtige vidnesbyrd taler for, at det ene indeholdt levninger af st. Knud, det andet af hans broder Benedikt.

Der går gennem hele Dr. Petersens afhandling en personlig polemik, som ikke ret vedkommer sagen; ordene »historikere« og »arkæologer« kommer igen på en måde, som neppe er berettiget. Dette skal jeg imidlertid ikke indlade mig videre på, men overlader gerne til læseren selv at danne sig en mening om dette mellemværende.

Det må derimod være mig tilladt at fremsætte en personlig bemærkning af anden art. Da det smukke mindeskrift om Knud den hellige fremkom, måtte det forundre enhver, som kendte Paludan-Müllers stilling til denne sag, at se, i hvilken grad han her var skudt til side. Thomas Birkerød opstilledes jævnbyrdig ved siden af ham, og blandt sine samtidige stod han nærmest som en fældet mand, hvis valg ind i undersøgelseskommissionen endog syntes at trænge til undskyldning²). Sandheden er den, at hans navn som ingen andens er knyttet til oplysningen af de i Odense fundne

¹) Kirkehist. saml. 3. række VI 119. 122 f. Høyens skrifter, II 109. I året 1481 fandt en retsforhandling om kirkegods sted i »den søndre kapel i st. K. kirke i Odense«. Fynske saml. IV 258.

²) Anf. st. III: »han havde endnu ikke fyldt 70 år« osv.

helgenskrin. Som ung og ukendt adjunkt var det ham, som bragte et smukt videnskabeligt udbytte ud af undersøgelsen 1833, og 40 år efter var det atter ham, som holdt igen på de uklare forsøg på at bortfortolke de historiske kilders vidnesbyrd til fordel for en formentlig »tradition«. Det monumentale værk, som afsluttede disse undersøgelser, burde tillige have været et æresminde over denne sjældne mand, hvis ihærdige flid, ubestikkelige sandhedskærlighed og varme fædrelandssind har sat så dybe spor i vor historiske videnskab.